

IN MEMORIAM: ROBERT K. MERTON
(4 JULI 1910 - 24 FEBRUARI 2003)

Robert Merton zal voortleven als een van de meest invloedrijke sociologen van de twintigste eeuw. Zijn werk was voor velen een voorbeeld en voor vele anderen de hoogste weerstand om zich tegen af te zetten. Zijn invloed is mede zo groot omdat hij zo lang de tijd heeft gehad om deze uit te oefenen. Hij overleed onlangs op 92 jarige leeftijd in New York. Tot op hoge leeftijd is hij actief gebleven door zelf te schrijven, door werk van anderen te lezen en te becommentariëren en door sociologisch onderzoek te stimuleren.

Lange tijd was Robert Merton voor mij een prominente naam uit de leerboeken sociologie: een Amerikaanse socioloog die zijn belangrijkste werk al in de jaren 30 en 40 van de twintigste eeuw had geleverd en daarmee naast Talcott Parsons grondlegger van het structureel functionalisme was geworden. In de periode van mijn promotie-onderzoek naar onderzoeksgroepen in de Nederlandse sociologie zag ik hem tevens als grondlegger van de wetenschapssociologie. Maar ook toen bleef hij een onderdeel van de geschiedenis van de sociologie. Dat veranderde toen ik de geschiedenis de hand schudde. Merton bleek een aimabele en gedistingeerde man die met gretigheid kon luisteren en die zorgvuldig formulerend zijn weg zocht in conversatie.

De eerste keer dat ik Robert Merton ontmoette was op een conferentie van de Society for the Social Studies of Science (4S) aan het M.I.T. in 1991. Ik werd aan hem voorgesteld door zijn vrouw Harriet Zuckerman, die ik eerder ontmoet had tijdens mijn verblijf aan Columbia University. Tot mijn grote verrassing had Merton mijn paper *Theory of the dynamics of research groups* nauwgezet gelezen. Zijn aandacht was getrokken door het gebruik van het concept *opportunity structure*. Het gelukkige toeval wilde dat Merton bezig was met het schrijven van een paper over de verspreiding van dit door hem gemunte begrip. 'Opportunity structure' was inmiddels opgenomen in het gecanoniseerde jargon van de sociologie. Voor de onthechting van concepten van hun naamgever formuleerde Merton weer een nieuw concept: *obliteration by incorporation*.

Merton heeft veel sociologische begrippen ontwikkeld (self-fulfilling prophecy, role model en reference group behoren tot de bekendere, specified ignorance, accumulati-on of advantage en organized scepticism tot mijn persoonlijke favorieten) die later veelvuldig gebruikt zouden worden, maar steeds vaker zonder bronvermelding. Zo

---

heeft Merton bijgedragen aan het formuleren van het intellectuele eigendom van een wetenschappelijke discipline en aan de sociologisering van het dagelijkse taalgebruik. In de nadagen van zijn carrière schiep hij er genoeg in de diffusie van 'zijn' begrippen te traceren. Het traceren van de herkomst van een uitspraak heeft Merton overigens tot kunst verheven in zijn boek *On the shoulders of Giants: a Shandean Postscript*. Uit het bronnenonderzoek van Merton blijkt de veel geciteerde uitspraak van Sir Isaac Newton "If I have seen farther, it is by standing on the shoulders of giants" een voorgeschiedenis van vele eeuwen te hebben.

Merton heeft echter meer betekend voor de theorievorming in de sociologie dan het munten van concepten die in het collectieve geheugen van het vak zijn blijven hangen. Volgens hem ligt theorievorming eerder in de specificatie van de relaties tussen begrippen. Deze proposities moeten richting geven aan empirisch onderzoek. Juist door empirische toetsing kan de sociologie zich als wetenschap onderscheiden van de filosofie en andere abstracte speculatie. Ondanks deze grootse ambitie koos Merton toch ook voor bescheidenheid. Hij keerde zich af van de *grand theory* van Parsons en verkoos theorieën van een beperkte reikwijdte, door hemzelf aangeduid als *theories of the middle range*. Een voorbeeld hiervan is zijn anomietheorie. Al snel na publicatie in 1938 werd zijn paper *Social structure and anomie* opgenomen in de categorie van klassieke sociologische teksten. In weinig leerboeken ontbreekt een verwijzing naar de vijf gedragsalternatieven die voortkomen uit de spanning tussen *culture goals* en *institutionalized means: conformity, innovation, ritualism, retreatism* en *rebellion*. Met dit werk leverde Merton een belangrijke bijdrage aan de theorievorming over deviant gedrag en criminaliteit. In belangrijke mate is zijn anomietheorie geïnspireerd door het werk van de door hem zeer bewonderde Emile Durkheim. Maar ook andere *founding fathers* van de sociologie - Max Weber, Karl Marx en George Simmel - behoren tot de *giants* van Merton. En Mertons werk heeft er sterk aan bijgedragen dat juist zij klassieke sociologen geworden zijn. Merton is als het ware een pivotpunt in de geschiedenis van de sociologie. Maar ook hij had zijn voorkeuren. In zijn kleine werkkamer aan de Russell Sage Foundation hingen drie portretten aan de muur: Durkheim, Marx en Weber. Toen we samen op de foto gingen, moest Merton wel voor een van die portretten gaan staan. Met een laconieke toon merkte hij op dat dat dan maar Marx moest zijn.

Hoewel Merton een zelfverklaard theoreticus van de 'beperkte reikwijdte' is, is er regelmatig op gewezen dat zijn werk voldoende aanknopingspunten biedt om een algemene sociologische theorie te formuleren. In zijn bekendste boek *Social theory and social structure* - net als veel van zijn andere boeken een bundeling van eerder gepubliceerde papers, vaak in essayvorm geschreven - wordt het grondmateriaal geboden voor een functionele analyse. Daarin staan de weinig gelukkige begrippen manifeste en latente functies en dysfuncties centraal (en dat terwijl hij met zijn paper uit 1936 *The unanticipated consequences of purposive social action* een veel bruikbaar alternatief in handen had). Verder ligt er veel nadruk op de geïnstitutionaliseerde rollen (inclusief *role sets* en *status sets*). In de jaren vijftig en zestig heeft deze theoretische benadering grote bekendheid en gezag gekregen. Het functionalisme werd ook in Europa de dominante theoretische oriëntatie (ook wel aangeduid als Standard American Sociology). Of Merton echt een algemeen sociologische theorie

---

heeft geformuleerd is tot in de jaren negentig onderwerp van discussie gebleven. In de jaren zeventig was het functionalisme al onder kritiek komen te liggen van vertegenwoordigers van nieuwe stromingen in de sociologie als neomarxisme, symbolisch interactionisme en ethnomethodologie. Daarbij werd het functionalisme met een neiging naar een toestand van equilibrium ten onrechte aangeklaagd als een politiek conservatieve theorie. Volgens Merton zelf is de functionele analyse langzaam geëvolueerd in een specifieke vorm van structurele analyse. Ook de analyse en interpretatie van Mertons theoretische werk door Arthur Stinchcombe heeft bijgedragen aan het benadrukken van structurele aspecten. Volgens Stinchcombe is het centrale proces in Mertons theorie *the choice between socially structured alternatives*.

Merton heeft veel bijgedragen aan de ontwikkeling van de wetenschapssociologie. Aanvankelijk was zijn benadering sterk historiserend. Zijn proefschrift *Science, Technology and Society in Seventeenth Century England* ging over de opkomst van de wetenschap. Het droeg sterk het stempel van Webers beschrijvingen van de opkomst van het protestantisme. Geleidelijk heeft Merton zijn aandacht verlegd van de historische analyse van oorsprong en institutionaliseren van moderne wetenschap, naar een sociologische analyse van het systeem van hedendaagse wetenschap. Al in 1942 schreef hij *The ethos of science*, waarin wetenschappers niet langer als geniale eenlingen worden gezien, maar als menselijke stervelingen die net als andere mensen aan de beperkingen van sociale normen bloot staan. Ook de wetenschap kent een *reward system* dat er voor zorgt dat *culture goals* (een goede reputatie in de wetenschap) en *institutionalized means* (zoals publicatiemogelijkheden en aanstellingen aan universiteiten) op elkaar afgestemd worden. Maar ook in de wetenschap vallen afwijkingen van de gevestigde normen waar te nemen (dysfuncties). Opnieuw werd een bundeling van Mertons artikelen een standaardwerk: *The sociology of science: theoretical and empirical investigations* uit 1973. Hierin opgenomen is ook het artikel *The Matthew effect in science* (het Mattheüs-effect is nog een Mertoniaans begrip dat ten prooi is gevallen aan *obliteration by incorporation*). In samenwerking met Jonathan Cole, Stephen Cole en Harriet Zuckerman maakte Merton school in de wetenschapssociologie. Deze school kwam in de jaren tachtig in toenemende mate onder vuur te liggen van sociaal-constructivisten die sindsdien ook de dominante positie in het wetenschapsonderzoek innemen. Veel van hun werk begint met de afwijzing van de geldigheid van het Mertoniaans ethos of science.

Merton schreef vaak in essayvorm, publiceerde zijn werk veelal zonder co-auteurs en voelde weinig de behoefte om zijn sociale omgeving als klankbord te gebruiken. Toch heeft hij intensief met anderen samengewerkt en hebben veel studenten juist door persoonlijk contact met Merton hun richting gevonden. Merton was het grootste deel van zijn professionele leven verbonden aan Columbia University. Daar werkte hij gedurende 35 jaar samen met Paul Lazarsfeld, de empiricus en ook op andere terreinen het complement van Merton. Samen legden zij de grondvesten voor het onderzoek naar massacommunicatie. In 1944 richtten zij het Bureau of Applied Social Research op. Merton ontwikkelde rond die tijd het focus group interview. In de tweede helft van de jaren veertig en de eerste helft van de jaren vijftig was Columbia het kloppend hart van de sociologie. Vele studenten uit die tijd verwierven later prominente posities in de (Amerikaanse) sociologie, zoals Peter Blau, James Coleman,

Semour Lipset en Alwin Gouldner. Coleman zou later de dominante invloed van Merton op zijn 'resocialisatie' aan Columbia als volgt omschrijven: "I was a different person, with different goals, headed in a different direction".

Begin jaren negentig stond op een van de deuren in Fayerweather Hall, het sociologiegebouw op de campus van Columbia, nog steeds de naam van Robert K. Merton. Studenten spraken met beleefde distantie, maar niet zonder respect over 'the old man'. Maar de deur bleef gesloten. Ook het roemruchte Bureau of Applied Social Research bestond nog steeds. Het stond onder leiding van Harrison White die onbegrijpelijke colleges gaf over zijn te verschijnen boek *Identity and Control*. Gelukkig was daar ook Ron Burt die in het beste van de Mertoniaanse traditie de laatste hand legde aan zijn prachtige boek *Structural Holes*. In de omgeving van Burt hing trilling in de lucht, hier werd intellectuele energie gemobiliseerd en richting gegeven aan de ambities van jonge onderzoekers. Zo moest het veertig jaar eerder in de omgeving van Merton ook geweest zijn, stelde ik me voor. En gelukkig was er een handvol ontmoetingen die dat beeld bevestigde.

Jos de Haan